

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.90>

СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСТВУ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ

Харитонов С.О.,*доктор юридичних наук, професор**кафедри кримінально-правової політики**Національний юридичний**університету імені Ярослава Мудрого*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2975-1743>

Харитонов С.О. Суб'єкти запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі.

У даній статті було проаналізовано основні підходи до розуміння поняття «суб'єкти запобігання злочинності», визначено систему суб'єктів запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі в Україні, досліджено нормативне підґрунтя функціонування Департаменту кіберполіції Національної поліції України з метою виділення основних положень, що характеризують відповідний орган як суб'єкт запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі. Зазначено, що наукова площина досліджень сучасного шахрайства потребує постійного емпіричного оновлення і теоретичного осмислення в галузі кримінології та віктимології, зокрема, у частині дослідження шахрайства у сфері електронної комерції та торгівлі.

Основою наукового кримінологічного аналізу стало комплексне поєднання філософських (зокрема, діалектичний), загальнонаукових (синтез, аналіз, індукція, дедукція й узагальнення) та спеціально-наукових методів.

У статті визначено коло суб'єктів запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі. Досліджено теоретичні засади та законодавчу базу щодо завдань та обов'язків органів влади та правоохоронних органів у сфері запобігання такого кримінального правопорушення. Встановлено, що через відсутність спеціальних органів запобігання шахрайства у сфері електронної торгівлі, відсутність налагодженої, узгодженої, цілеспрямованої взаємодії між існуючими суб'єктами, система суб'єктів запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі не є досконалою.

За результатами проведеного дослідження було зроблено висновки, що суб'єкти запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі є багатопрофільними. Запропоновано шляхи вдосконалення законодавства України у зазначеній сфері, вироблення яких надалі дозволить напрацювати концептуальні заходи державної політики щодо протидії шахрайствам; та створити програму дій для правоохоронних органів.

Ключові слова: шахрайство, шахрайство в електронної торгівлі, запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі, суб'єкти запобігання.

Kharitonov S.O. Fraud prevention subjects in the sphere of electronic commerce.

The article analyzes the main approaches to understanding the concept of «crime prevention subjects», defines the system of fraud prevention subjects in the field of electronic commerce in Ukraine, examines the normative basis of the functioning of the Cyber Police Department of the National Police of Ukraine with the aim of highlighting the main provisions that characterize the relevant body as fraud prevention entity in the field of electronic commerce. It is noted that the scientific field of modern fraud research needs constant empirical updating and theoretical understanding in the field of criminology and victimology, in particular, in the part of fraud research in the field of electronic commerce and trade.

The basis of scientific criminological analysis was a complex combination of philosophical (in particular, dialectical), general scientific (synthesis, analysis, induction, deduction and generalization) and special scientific methods.

The article defines the range of fraud prevention subjects in the field of electronic commerce. The theoretical principles and legislative framework regarding the tasks and responsibilities of authorities and law enforcement agencies in the field of prevention of such a criminal offense have been studied. It was established that due to the lack of special bodies for the prevention of fraud in the field of electronic trade, the lack of established, coordinated, purposeful interaction between existing entities, the system of entities for the prevention of fraud in the field of electronic trade is not perfect.

It was concluded that fraud prevention subjects in the field of electronic commerce are multidisciplinary. Ways to improve the legislation of Ukraine in the specified area are proposed, the development of which will allow the development of

conceptual state policy measures to combat fraud; and create an action program for law enforcement agencies.

Key words: fraud, fraud in electronic commerce, prevention of fraud in the field of electronic commerce, subjects of prevention.

Постановка проблеми. Питання прав і свобод людини та суспільства на сучасному рівні життя є найважливішими проблема внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світового співтовариства [1, с. 251]. Тому, об'єктивною потребою суспільства, що будує правову державу, є протидія злочинності (ст. 1 Конституції України). Одним із головних напрямів цієї протидії виступає запобігання злочинності, усунення причин, умов та інших чинників, що її породжують і сприяють її різноманітним проявам. Зазначене створює реальні передумови поступового зміцнення публічної безпеки та правопорядку в державі та зменшення масштабів злочинності [2, с. 13].

Безсумнівно, прискорення науково-технічного прогресу обумовлює не тільки прогресивні зміни в розвитку електронного сегмента ринкових відносин, але й негативні тенденції розвитку злочинного світу, призводячи до появи нових форм і видів злочинних зазіхань. Безпосередньо в таких умовах розвивається шахрайство у сфері електронної торгівлі (ч. 3 ст. 190 Кримінального Кодексу України), яке загально можна схарактеризувати слабкою контрольованістю з боку суспільства та правоохоронних органів, високою інтелектуальністю, високою латентністю, низьким ризиком для злочинця і, при цьому, порівняно легким успіхом.

Стан опрацювання теоретико-методологічних засад запобігання різним видам економічного (фінансового) шахрайства висвітлювались у роботах багатьох вітчизняних учених, зокрема: П.П. Андрушка, О.М. Бандурки, А.М. Бойка, В.В. Голіни, Б.М. Головкина, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, О.Г. Кальмана, О.М. Костенка, П.М. Коваленко, Н.Ф. Кузнєцової, О.В. Лисодєда, А.В. Микитчика, А.А. Музики, І.А. Нестерової, В.Л. Пластуна, К.Л. Попова, В.Я. Тація та ін. Проте, не применшуючи значення та цінність робіт названих науковців, слід зазначити, що вказана тематика потребує постійного оновлення, особливо в контексті запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі.

Мета статті визначити систему суб'єктів запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі.

Виклад основного матеріалу. Перш за все зазначимо, що запобігання злочинам - це система заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, а також позитивний вплив на поведінку осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень. Метою запобігання злочинам є недопущення їх вчинення. Якщо запобігти вчиненню злочинів не вдалося, тоді починається протидія їм [3, с. 175].

На думку А.П. Закалюка, суб'єктом діяльності щодо запобігання злочинності та злочинним проявам можуть бути визнані орган, організація, окрема особа, які у цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій щодо заходів запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення. Інші, зокрема забезпечуючі, заходи (навчання, видання літератури, підготовка рекомендацій, фінансування тощо) не дають функціональних підстав поширювати на їхніх виконавців термін «суб'єкт» запобігання злочинності та злочинним проявам [4, с. 129]. Більш точною нам видається позиція В.В. Голіна, згідно з якою суб'єкт запобігання злочинності - це державний орган, громадська організація, приватна установа, соціальна група, службова особа чи громадянин, які спрямовують свою діяльність на розроблення та реалізацію заходів, пов'язаних з випередженням, обмеженням, усуненням криміногенних явищ і процесів, що породжують злочини, а також на їх недопущення на різних стадіях злочинної поведінки, у зв'язку з чим мають права, обов'язки та несуть відповідальність [5, с. 62].

Ураховуючи той факт, що шахрайство у сфері електронної торгівлі вчиняється у кіберпросторі¹, відповідно до ст. 8 закону України від 05.10.2017 року № 2163-VIII «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», національна система кібербезпеки визначається як сукупність суб'єктів забезпечення кібербезпеки та взаємопов'язаних заходів політичного, науково-технічного, інформаційного, освітнього характеру, організаційних, правових, оперативного-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних, оборонних, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного і технічного захисту національних інформаційних ресурсів, кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури [6]. Кримінологи відмічають, що кібершахрайство - це новий, відмінний від звичайного шахрайства вид кримінального правопорушення, який у результаті еволюції та впливу технологій вчинюється з використанням нових, раніше

¹ Відповідно до ст. 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», **кіберпростір** - середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та / або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та / або інших глобальних мереж передачі даних.

не досліджених методів, хоча за складом нагадує звичайне шахрайство [7, с. 547]

Отож, беручи до уваги все вищесказане, **систему суб'єктів запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі** складають:

- 1) Верховна Рада України;
- 2) Президент України;

3) Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки України (далі Мінекономіки) та Міністерство цифрової трансформації (Мінцифри) та інші центральні органи виконавчої влади;

4) Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України;

5) Урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA;

6) Національна поліція України (зокрема, Департамент кіберполіції Національної поліції України);

- 7) Національний банк України;

Так, до повноважень ВРУ належить розроблення головних напрямів боротьби зі злочинністю, у тому числі боротьби з шахрайством у сфері електронної торгівлі, та створення достатньої правової бази для істотного впливу на кримінологічну політику держави.

У свою чергу Президент України забезпечує запобігання злочинності шляхом прийняття державних програм, створюючи відповідні інституції, на основі та на виконання Конституції та законів України.

Водночас на законодавчому рівні встановлено, що до повноважень КМУ належить вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина; розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, а також, розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм; здійснення заходів щодо забезпечення національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю [8].

Надалі, враховуючи той факт, що електронна торгівля належить до сфери цифрової економіки, то до суб'єктів запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі варто віднести Міністерство економіки України та Міністерство цифрової трансформації. Міністерства, відповідно до покладених на них завдань, здійснюють забезпечення нормативно-правового регулювання; визначають пріоритетні напрямки розвитку; інформують та надають роз'яснення щодо здійснення державної політики; узагальнюють практику застосування законодавства, розробляють пропозиції щодо його вдосконалення та внесення в установленому порядку проектів законодавчих актів, актів Президента України, КМУ на розгляд Президентів України та КМУ; забезпечують здійснення соціального діалогу на галузевому рівні [9].

Далі, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України в межах своїх повноважень: 1) забезпечує формування та реалізацію державної політики щодо захисту у кіберпросторі державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, та здійснює державний контроль у цій сфері; 2) забезпечує створення та функціонування Національної телекомунікаційної мережі, впровадження організаційно-технічної моделі кіберзахисту; 3) здійснює організаційно-технічні заходи із запобігання, виявлення та реагування на кіберінциденти й кібератаки та усунення їх наслідків; 4) інформує про кіберзагрози та відповідні методи захисту від них; 5) забезпечує функціонування Державного центру кіберзахисту, урядової команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події України Computer Emergency Response Team of Ukraine (далі CERT-UA) [6].

При цьому, основними завданнями CERT-UA є: накопичення та проведення аналізу даних про кіберінциденти, ведення державного реєстру кіберінцидентів; надання власникам об'єктів кіберзахисту практичної допомоги з питань запобігання, виявлення та усунення наслідків кіберінцидентів щодо цих об'єктів; організація та проведення практичних семінарів з питань кіберзахисту для суб'єктів національної системи кібербезпеки та власників об'єктів кіберзахисту; підготовка та розміщення на своєму офіційному веб-сайті рекомендацій щодо протидії сучасним видам кібератак та кіберзагроз; взаємодія з правоохоронними органами, забезпечення їх своєчасного інформування про кібератаки; взаємодія з іноземними та міжнародними організаціями з питань реагування на кіберінциденти та ін.

Загалом, до числа суб'єктів, для яких запобігання злочинності є однією з головних функцій у межах правоохоронної та правозастосовної діяльності, належить Національна поліція України (зокрема, Департамент кіберполіції Національної поліції України). Отож, департамент кіберполіції Національної поліції України є міжрегіональним територіальним органом Національної поліції України, який входить до структури кримінальної поліції Національної поліції та відповідно до законодавства України забезпечує реалізацію державної політики у сфері боротьби з кіберзлочинністю, організовує та здійснює відповідно до законодавства оперативно-розшукову діяльність. До основних завдань якого: 1) участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики щодо попередження та протидії кримінальним правопорушенням, механізм підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. 2) сприяння у порядку, передбаченому чинним законодавством,

іншим підрозділам Національної поліції у попередженні, виявленні та припиненні кримінальних правопорушень [10].

Наостанок, Національний банк України окрім основних своїх завдань, визначає порядок, вимоги та заходи із забезпечення кіберзахисту та інформаційної безпеки у банківській системі України та для суб'єктів переказу коштів, здійснює контроль за їх виконанням, створює центр кіберзахисту НБУ, забезпечує функціонування системи кіберзахисту у банківській системі України, забезпечує проведення оцінювання стану кіберзахисту та аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури у банківській системі України [6].

Висновки. З вищенаведеного вбачається, що суб'єкти запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі, є багатопрофільними, їх діяльність охоплює усі сфери суспільного життя. Однак, вузькоспеціалізованого органу, діяльність якого буде направлена на превентивну роботу шахрайства у сфері електронної торгівлі, не існує. Окрім цього, звертаємо увагу на необхідності налагодження взаємодії проаналізованих суб'єктів та розробки сучасних механізмів запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Харитонов С.О., Гальцова В.В., Храмов О.М., Житний О.О., Васильєв А.А. Кримінальний закон як засіб охорони прав і свобод людини в сучасному світі. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2021. Т. 28, № 3. С. 248–256.
2. Сокурєнко В.В. Запобігання злочинності як фундаментальна проблема теоретичної і прикладної кримінології. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 листоп. 2018 р.)*. Харків, 2018. С. 13-14.
3. Головкин Б.М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 168–184.
4. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. 424 с.
5. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / за заг. ред. В.В. Голіни. Харків: Право, 2009. 288 с.
6. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 року № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 21.09.2023 року).
7. Сметаніна Н.В., Діброва Т.А., Пісенко Д.О. Кіберзлочинність та кібершахрайство в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2022. С. 546–549.
8. Про Кабінет міністрів України: Закон України від 04.02.2009 р. № 922-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 21.09.2023 року).
9. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 12.12.2007 № 1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення: 21.09.2023 року).
10. Офіційний сайт Кіберполіції. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/contacts/> (дата звернення: 23.09.2023 року).